

СЛУЖЕЊЕ ГОСПОДУ НИЈЕ САМО ФРЕСКОПИСАЊЕ ВЕЋ КОМПЛЕТНО ДЕЛАЊЕ КРОЗ ЖИВОТ...

Иконописац, академски сликар, Радан Радојловић осликао је до сада око тридесет цркава. Непосредан повод за овај разговор јесте живописање Цркве Светог Ђорђа у Крушевцу. Радови се приводе крају, а пратомајстор Радан је поделио са нама утиске после овако великог посла... И одговарао на питања која се тичу и његове биографије. Шта нам је открио из богатог искуства које је стекао бавећи се богугодним делом, налази се у одговорима. Тако смо осветлили пут још једног истинотражитеља...

Уз Благослов сликам често и после поноћи. И док је овде литургија и служба. Онда се некако ми живописци сродимо са храмом, са атмосфером. Свестан сам колико време брзо пролази и колико смо ми у корелацији са временом ситни. Зато то што остављам овде, надам се да ће трајати дуго иза мене. (Радан Радојловић, **Јутарњи дневник**, РТС, петак, 10. април, 2015)

* ПРЕ СВЕГА, КАКО СЕ ПОСТАЈЕ ИКОНОПИСАЦ ИЛИ ЖИВОПИСАЦ, ЗОГРАФ? ДА ЛИ ЈЕ ТО ПРОФЕСИЈА ИЛИ ПРИЗИВ БОЖИЈИ?

– После завршених студија на Факултету примењених уметности, 1990. насликао сам прву икону, био је то Свети Георгије. Од тада сам насликао око 1300. Испоставило се да сам се после те иконе Светог Георгија бавио само црквеним сликарством.

С правом могу да кажем да је то ипак призив, није било скоковито бављења различитим темама. Концентрисао сам се само на црквено сликарство, а то је икона, фреска, мозаик.

До сада сам живописао тридесет црква. Највећи подухват био је у Саборној цркви Свете Тројице у Нишу. Радови су трајали шест година, 3700 m² живописа у време када је тамо био Владика Иринеј, садашњи Патријарх српски.

Иза Саборног храма у Нишу било доста мањих цркава које сам осликавао. Поменућу Храм Покрова Пресвете Богородице у Ђунису. На овом живописању је заједно са мном радио Грк Адонис Стергиу.

* Шта води иконописца, шта је покретач?

– Покретач је неисцрпна жеља да се постигне нешто боље, лепше, више... Сваки живописац има узор по коме се креће, за којим истражује... За мене је то један од најбољих грчких мајстора, Панцелинос који је радио у манастиру Протату у Светој Гори. То је фрескописац из 14. века кога видим као најбољег представника црквеног сликарства тог времена.

* Рекло би се да је за овако велики посао живописања једног храма потребно имати и знања, вештине, талента, али и стрпљења, концентрације, истрајности... У Вашем случају треба имати и смисла за организацију, укључено је више иконописаца, Ваших помоћника, такорећи, у питању је општежиће и заједнички циљ? Како све то усаглашаваате?

– Потребне су све ове особине које сте поменули. Ми се међусобно веома поштујемо и уважавамо. Слушамо међусобне сугестије. Ја сам најстарији, на челу радионице ЛАЗАРУС коју сам основао 1989. у време преношења Моштију Светог Кнеза Лазара у Манастир Раваницу. Не бисмо успели да радимо тако дуго да није слоге и професионалног разумевања. Радионици се повремено придружи по неко млађи. То су понекад школовани сарадници а понекад и они који су врло посвећени цркви и талентовани за овај посао. Занимљиво је да се ми понекад и породично преселимо у град или место где се живопише, то су у ствари велике жртве, често подразумевају дуготрајно одсуствовање од породице. На пример, овог пута је колега сликар, Дејан Недељковић на две године комплетну породицу довео у Крушевац, деца су ту ишла у школу. Овај посао подразумева посебан начин живота, печалбарски, може се рећи, ту је скела, разни временски услови... висина.

*Иконописање је спој вештине, заната, талента и богоугодног надахнућа... Да ли степен посвећености вери олакшава овај посао и колико се човек приближава Богу на тај начин, осликавајући Божији храм?

– Подразумева се посвећеност вери и Богу, то се као бумеранг враћа. Често проведемо по 12-15 сати у цркви. Ту се човек унесе, заборави се на протицање времена, док се неко од нас не огласи... Води те нека сила. Било је пехова на скели, незгодних ситуација због умора и на другом месту би се догодило нешто лоше, овде се то увек лепо заврши.

*Да ли се понекад нешто необично деси док радите... Живописање свакако подразумева посебну атмосферу и посебан доживљај...

– У Манастиру Покрова Пресвете Богородице у Ђунису ми се десило, у време осликавања храма 2000. године у августу, једне ноћи око пола дванаест, када смо сви већ отишли на починак у своје собе, укључила су се звона. Отрчали смо и погледали механизам, био је исправан а звона су и даље звонила... И низ других ситуација...

Из летописа Цркве Светог Ђорђа у Крушевцу сазнајемо да је ту стварао познати сликар Милан Миловановић по завршеној Академији у Минхену. Његове иконе красе иконостас испред којег се пред одлазак у логор, последњи пут, док су га напољу чекали Немци, у цркви помолио Владика Николај Велимировић.

* Претпостављамо да посебну одговорност представља свест о томе да је и познати сликар Милан Миловановић оставио трага у Цркви Светог Ђорђа у којој већ неколико година радите на фрескописању.

– Радио је Милан Миловановић иконе у иконостасу Светог Ђорђа које се чувају и данас. Изузетно поштујем његову личност и његов рад.

Познат је податак да се Владика Николај овде помолио а затим је одведен у логор.

Сва та сазнања из историје једног храма чине задатак врло озбиљним и постоје у свести иконописца.

* Тај велики посао се примакао крају. Какво је осећање када скоро видите целину, да ли сте задовољни, или сте можда уморни... ?

– Присутна су помешана осећања. Са једне стране туга што излазим из тог храма, а са друге стране је велико задовољство што завршавамо осликавање овако значајног храма саграђеног 1904. који је сада седиште Епископа...

Задовољни смо заокруженим послом. Нисам уморан. Кад се овај посао ради, човек и када је уморан није уморан.

* Шта Вас чека после Храма Светог Ђорђа, нови послови?

– Чекају нови послови. Имамо Благослов Владике Давида за осликавање Манастира Покрова Пресвете Богородице у Мрзеници. И очекујемо почетак живописања Цркве Лазарице, наравно у Крушевцу. То би био један од најзначајних послова у мом досадашњем раду.

Имамо понуду за Либан, за осликавање једне православне цркве у Бејруту и две православне цркве у Немачкој, у Штутгарту. Мени се ипак остаје у Србији, срце ми је овде, пет година сам у Крушевцу где је живописано неколико храмова...

* Да ли се бавите сликарством и ван уговорених послова, да ли сликате некад само за себе, пратећи сопствену идеју и замисао?

– Не. Насликао сам 17 слика пре него што сам се посветио црквеном сликарству, учествовао сам на групним изложбама, био награђиван. Али одавно не сликам ништа друго осим црквене иконе, фреске и мозаик. Више од тога не бих ни стигао.

Иконопис је осликано Јеванђеље или сцене из Христовог живота. А народ све то доживљава учествујући у празницима и када све то има иза себе на зиду, утисак је потпун, каже Епископ крушевачки Давид.

* Иконе су слике које повезују два света, веза са истином вере и путокази на Божијем путу... Тема овог броја ПУТЕВА КУЛТУРЕ је **истина**. Да ли је иконописање трагање за Божијом истином... ?

– Почео бих одговор на питање кроз поуку Господњу: **ЈА САМ СВЕТЛОСТ СЕТУ. КО ИДЕ ЗА МНОМ НЕЋЕ ХОДИТИ ПО ТАМИ ВЕЋ ЋЕ ИМАТИ СВЕТ-**

ЛОСТ ЖИВОТА. Ми вечито трагамо за том светлошћу која је метафизичка и присутна у више облика. Великом и искреном вером у Господа који нас сваког тренутка прати и обасјава, шаље снагу без које не бисмо могли ништа делати, а нарочито живопис којим са великом љубављу управо красимо његов храм...

Служење Господу није само фрескописање већ комплетно делање кроз живот и борбу са великим искушењима на која наилазимо у овом световном животу. Као живописац који се већ 24 године бави Богоугодним делањем, имам посебну част и задовољство да то светло кроз ликове Светитеља осетим и кроз њих продубим моју веру и постојање...

Разговарала Јелена Протић Петронијевић

Биографија – Радан Радојловић

Рођен 8. новембра 1963, у Црној Трави. Завршио *Средњу уметничку школу* у Нишу, Одсек за сликарство и *Факултет примењених уметности и дизајна* у Београду. Од 1984-1990, студирао на Факултету примењених уметности и дизајн у Београду, на одсеку за зидно декоративно и монументално сликарство. Дипломирао на техници мозаика.

Као студент четврте године на катедри за зидно сликарство, учествовао на националном конкурс у поводом шест векова Косовског боја, где је добио откупну награду *Народног музеја* у Крушевцу за истоимено дело које стоји у сталној поставци музеја. Исте године учествовао на аукцијској продаји у етнографском музеју поводом прикупљања средстава за обнову спомен куће Јована Цвијића. Ову аукцију су водили Никола Кусовац и Срето Бошњак и слика је продата. Године 1987, самостално је излагао у Дому културе *Студентски град*. Године, 1990. Излагао у *Клубу новинара Србије* у Генерал Ждановој у Београду, затим учествовао на групним студентским изложбама у Сарајеву, Новом Саду, Приштини и Београду. Од 1990, до данас учествовао на више групних изложби у Њуприји (музеју *Хорезм Марги*), Параћину (завичајни музеј *Параћин*), Јагодини (завичајни музеј *Јагодина*), Чачку (*Дом културе Чачак*).

Радан Радојловић је оснивач и руководилац радионице *Лазарус* од 1989. године. Радионица функционише по узору старих уметничких радионица у којима се негује искључиво професионализам и квалитет уметничког заната.

Радионица се бави израдом иконостаса ручне израде у дуборезу, славских икона и икона за иконостасе, мозаика, зидног живописа, пројектовања идејних нацрта за иконостасе и другог црквеног мобилијара. У свом двадесетчетворогодишњем искуству извео је много радова из црквено монументалне уметности. Радионица у свом саставу има три дипломирана сликара, једног конзерватора, архитекту и два вајара.

Живописао је Велики Саборни храм *Сошествија Светог Духа* у Нишу чија је укупна квадратура живописа 3 700 квадрата, (све са Благосло-

Са Епископом крушевачким Давидом

Његовог преосвештенства Г. Г. Давида Перовића, живопис у трпезарији владичанског двора у Крушевцу, живопис у Храму Св. Петке и Покрова Пресвете Богородице у Великом Шилеговцу код Рибарске Бање уз Благослов Његовог Преосвештенства Г. Г. Јована Пурића, живопис у Храму Св. Јована Крститеља у Вучју код Лесковца, а завршава се управо живописање Саборног храма Св. Великомученика Георгија у Крушевцу такође са Благословом Његовог Преосвештенства Епископа Г. Г. Давида...

вом Његове Светости Патријарха Иринеја (тадашњег Владике Нишког). Урадио живопис у цркви Св. Арх. Михаила у Нишу, живопис у Цркви Св. Луке у Нишу, живопис и иконостас у Дубљу, живопис и иконостас у Суботици, живопис и иконостас у Супској... Епархија браничевска, уз благослов Његовог Преосвештенства Г. Г. Епископа Игњатија, Живопис у Епархији никшићко-будимљанској и благослов Његовог Преосвештенства Г. Г. Јоаникија, живопис и иконостас у Храму вазнесења Господњег у Болечу, живопис стогодишње цркве у Книћу са Благословом Његовог преосвештенства Хризостома, живопис у Цркви Св. Петке у Витошевцу, иконостас и живопис у Цркви Св. Арх. Гаврила у Житковцу (Епархија нишка), иконостас и живопис у Цркви Св. Арх. Гаврила у Ашањи (Епархија сремска) са Благословом Његовог Преосвештенства Епископа Василија, живопис и иконостас у параклису владичанског двора у Нишу, иконостас и живопис у Нишкој богословији, живопис Цркве Св. Врача у Крушевцу са Благословом

Приредила **Љиљана Панић**

Професор др Зоран Аврамовић, социолог

КЊИЖЕВНИЦИ И ПОЛИТИКА У СРПСКОЈ КУЛТУРИ

Поводом изласка из штампе капиталног дела „Књижевници и политика у српској култури 1804-2014. Лепа душа и Јанусово лице политике“ проф. др Зорана Аврамовића, директора Завода за унапређивање образовања и васпитања, у издању „Православне речи“ из Новог Сада, замолили смо аутора за специјални интервју за наш часопис, што је прихватио са великим задовољством.

* Који су то разлози којима се може објаснити велико учешће, готово сваког српског књижевника у политичком животу нације у последња два века?

– Три момента су од највећег значаја. Прво, српска нација обнавља државу током XIX века и у том послу учествује сваки образовани грађанин. Књижевници су били најрепрезентативнији слој у друштву у коме је политичка делатност била на почетку професионализације. Јавни послови и опште добро су били на плећима малобројне интелигенције. Није било члана Краљевске академије наука и уметности који није био на некој државној функцији. Друго, на српско политичко мишљење снажно су утицали архетипови народне поезије, православља и митологије. Таква културна традиција била је у знаку духовности српских књижевника. Нешто од тог колективног духа нације прелило се у политичко мишљење и деловање. Треће, политика је увек била борба за власт, али и мишљење о општем добру нације и државе. Књижевници су део нације и грађани државе и по том основу суочавају се са могућностима избора сопствене активности. Да ли ће ући у политику на један или други начин, била је ствар њиховог избора, пре два века једнако као и данас. Готово да током два последња века није било српског књижевника који се на неки начин није обрео у политици, на идеолошком или практично-политичком плану.

Наше истраживање је показало да су 1) српски књижевници били у тесном додиру са политиком (уметничко-стваралачки и практично), 2) идеолошке и политичке поделе међу њима нарастале током последња два века до границе нетрпељивости, 3) отежавали унапређивање квалитета политичког мишљења и деловања. Истраживачки налаз је од највећег значаја: какав је квалитет политичке активности српских књижевника током два века и какав је учинак или какве су последице књижевници остварили у политичком мишљењу и деловању српске нације? Вук пише Милошу да му је намера била, не да подучава кнеза, него само „да исповедам моје мненије, које нити је пород какве науке ни практике, него само дуговременог размишљања о ползи и срећи и несрећи народа и отачаства нашега“. Ова Вукова реченица баца јарко светло на највећи број српских књижевника који су се током два века мешали у политичке ствари. Они су углавном јавно изражавали своја мишљења, ставове и идеје о личностима, установама и догађајима у држави и друштву, независно од тога да ли су били блиски властима или су деловали као опозиција и критичари. Међутим, било је и међу њима и оних који су прибегавали „практици“. Било је партијских функционера, државних службеника.

Када погледамо два века српске политике и улоге књижевника у њој, лако ћемо издвојити нека имена-међаше. Доситеј, Вук, Његош, Лаза Костић, Црњански, Добрица Ћосић су најистакнутији политички активисти у српској књижевности током два века, по обиму објављених текстова (публицистичко-новинарских), по практичној активности, по функцијама које су имали, по контактима са политичким и државним личностима Србије. Различите су биле политичке идеје које су заступали. Вук и Лаза су били на трагу српско-просветитељске националне и државотворне идеје. Црњански и Ћосић између југословенске и српске идеје. По одјеку који је имала њихова активност у времену у коме су живели, може се закључити да су били утицајни у одбрани националних интереса, демократских идеја, државног статуса српског народа. Сви су, међутим, имали велике политичке противнике међу политичарима, али и међу писцима. Мишљење једног дела српских књижевника о политичким проблемима српског друштва, државе и нације, може се оценити као мишљење заинтересовано за разарање. Оно је било неспособно да схвати стварно стање друштва, то је мишљење којим владају страсти, вољни импулси, жеље и посебни интереси.

А када је реч о књижевним критичарима и теоретичарима, најдубље су загазили у политичка питања свог времена: Јован Скерлић, Стојан Новаковић, Никола Милошевић. Написали су велики број политичких текстова, активно учествовали у политичком животу Србије и Југославије, били су скупштински посланици, чланови политичких странака. Њихова политичка активност била је наглашено критичка према актуелним појавама, институ-

цијама и личностима. У првој половини XIX века српски књижевници се као интелектуалци, али и посредством свог уметничког израза, боре за национална и државна права српског народа. Они се налазе у првим редовима бранилаца националних интереса. Од 1804. до 1878. године, српска књижевност је била политички и национално у великој мери сагласна. Идеолошке и политичке разлике испољавају се јаче после стицања државне самосталности, до 1903. Односно, 1914. године. Са стицањем државне самосталности, српски књижевници иду на два колосека: патриотским и критичким. Књижевници пишу „о ранама свога рода“, али се и политички ангажују, критикују власт, а неки проводе одређено време по затворима. Углавном су се оштро критиковале владајуће династије и људи на власти. Политичка власт је била предмет оштрих напада и због тога су неки писци заглавили у затвору. Идеолошки погледи на уређење друштва и друштвене слојеве преламали су се посредством политичких странака и група.

У новој држави Краљевини СХС скоро сви припадници књижевног staleжа прихватили су идеју југословенства и државну политику, а неки су били њени функционери у спољнополитичком апарату. Тачније речено, југословенство су поистовећивали са државом, а у националном опредељењу, нарочито у културном, вредност нације није оспоравана. Била је то нека мешавина југословенства и српства у националном опредељењу. Уочавала се и ту разлика у политичким ставовима, критике унутрашњих, националних, друштвених и политичких прилика, али идеја југословенства није довођена у питање. У свом књижевном стваралаштву, међутим, писци обликују национална значења. Политичке супротстављености су се испољиле у односу на државно уређење. Једни су подржавали монархију а други републику, али није довођена у питање држава као правна установа. Идеолошке разлике су се концентрисале око друштвених вредности и институција капитализма и социјализма.

Неколико година после 1945. године, српски књижевници у СФРЈ су идеолошки и политички прилично јединствени, а са „развојем самоуправног социјализма“ јединство се преображава у политички и идејни плурализам. На једној страни су били писци опредељени за социјализам и монопол СКЈ, а на другој за западни модел друштва или друштво политичке слободе и демократије. Са разбијањем СФРЈ (СРЈ) од 1991. до 1999. године, настају нове поделе међу српским књижевницима. Формирају се две струје: национално-патриотска и грађанско-глобалистичка. Нација се брани и критикује, југословенска држава се напушта у мишљењу већег дела српских књижевника и заступа држава српског народа. Политика је максимално плурализована. Писци делује на све легалне политичке начине. Идеолошке вредности везују се за капитализам и демократско друштво, али са различитим односом према националним вредностима (одбрана и критика нације). У првом

плану проевропских књижевника била је критика „владајућег режима“ који се именује као националистички, а власт Слободана Милошевића се етикетира најтежим оптужујућим речима.

Однос државе и друштва према књижевности током два протекла века био је такође неједнак. Држава је помагала књижевност, али је и кажњавала писце због политичког деловања, а понекад и цензурисала њихова дела. У том погледу најтежу цензуру спроводила је власт у СФРЈ (комунистичка партија) од 1945. до сукоба са Информбироом 1948, а потом све слабије. Ако се упореде књижевност између два светска рата и послератна, не може се избећи закључак да је у квантитативном и естетском погледу ова друга била далеко успешнија. У раздобљу југословенског социјализма држава је помагала издавачку делатност и водила борбу против књижевника који су политички деловали „опозиционо“, али је управо у том времену српска књижевност била у великом успону.

* Зашто током два последња века јачају политичке и идеолошке поделе међу српским књижевницима?

– Србија је била суочена са државним и националним проблемом самоконституисања, као и са проблемом расејања Срба широм балканског простора. Постојала је стална напетост између борбе за очување националног и културног идентитета и борбе против асимилације и преверавања (исламизације и католичења Срба), али и идеологије југословенства. С друге стране, српски књижевници су имали и политичко-државне функције. Током XIX века, једна од полуга српског националног ослобађања и стварања државе била је књижевна реч, дело и практична активност писаца. У XX веку та политичка функција померила се у правцу одбране идеологије југословенства и социјализма. Другим речима, од 1804. до 1914. године књижевност у Србији била је у функцији стварања и развоја српске државности и политичког живота. После 1918. године, са стварањем Краљевине СХС (Југославије), већина српских књижевника је у улози одбране југословенске државе, а после 1991. године, неки су јавно жалили што те државе више нема, док су други југословенство заменили европејством и светским друштвом и државом. Трећи су поздравили повратак српске државе и излазак из југословенства.

Какав је био допринос књижевника развоју српског политичког друштва? Био је променљив. У политичком погледу, српски књижевници су током два века били колебљиви у основним елементима политичког мишљења и деловања. Нису изградили минималну сагласност око националних интереса и вредности, нису имали јасну визију државе. У свом политичком понашању не могу се похвалити толеранцијом, знањем и мудрошћу. Било је писаца, њихових дела и историјских периода када је политика имала ко-

ристи... У време буђења националне свести и ширења идеала слободe, књижевност и књижевници су обавили најпресуднији посао. Било је од књижевника користи и када су преузимали неке државне функције, у унутрашњој или спољној политици. Међутим, није увек књижевност помагала српској државотворности. Онај митски слој у језику водио је каткад у погрешке и далекосежне државне заблуде. Југословенство је било таква политичка заблуда. У време разбијања СФРЈ један део књижевника је окренуо леђа српским патњама и показао одсуство минималне солидарности. Ширили су својим пером у домаћој и иностраној штампи оптужбе против српске легалне власти, а то није било далеко од оптуживања српског народа.

Књижевник у политици, показало се, то је игра на реч, на утисак, на прерушену Музу. Често се јавља као деструктивни критичар, усмерен на ружење власти, без конструктивног предлога. Та реч нема практичне мудрости ни храбрости за делатност. А то је већ политика. Друга крајност је књижевник у улози државног лакеја. Његова реч и перо украшавају власт. Међутим, оно што је добро на речима није у пракси, поучава нас историјско политичко искуство. Тешко је прецизно оценити допринос књижевника развоју српског друштва и државе у протекла два века. Сигурно је да Србија и српски народ за двовековни развој дугују и књижевном сталежу. Међутим, тај допринос није био кумулативан, а не би се могло тврдити да је у свим фазама развитка био од опште националне користи. Оваква питања нас доводе до проблема утицаја књижевника на друштвене и политичке токове. У српском примеру можемо да поставимо претпоставку о преливању књижевног ауторитета у политички, али не можемо бити сигурни у практичну слику тог преплета утицаја.

Уметничка знања или књижевно стваралаштво на разнолик начин доприносе културном развоју Србије. Самоникла или преузета знања о уметности из Европе успешно обликују српски стваралачки дух и душу. Током двовековне историје у Србији су остварена значајна уметничка дела у свим гранама уметничког стваралачког изражавања, па тако и у књижевности. На основу ових чињеница може се поставити тврдња да је допринос књижевника развоју српског друштва, политичкој култури и држави био различит у појединим фазама овог историјског периода. Идентитетски или културолошки садржаји политички ангажованих књижевника у Србији нису били истоветни током два века. У XIX веку, књижевници снажно доприносе развоју националног идентитета. Током XX века, са стварањем југословенске државе, књижевници учествују у изграђивању југословенског идентитета. Међутим, никада нису сви српски књижевници учествовали у политичким активностима. Међу онима који су били политички активни у оквиру једне оријентације било је и опозиције (сукоб на књижевној левици, национална десница).

Књижевници као део духовне елите (научници, филозофи, публицисти, поједини новинари) изражавају своје индивидуалне ставове и осећања о колективним друштвеним и политичким проблемима без дубљег сазнајног, чињенички заснованог и логички образложеног знања. Неки међу њима жестоко, набусито, арогантно суде о личностима и политици и јавним проблемима друштва, без мисаоног промишљања понашања, поступака и одговорности људи на функцијама. Када саопштавају своје ставове и оцене о протеклим догађајима на простору бивше (Југославија) и садашње (Србија) државе, они испољавају емотивно-вољне ставове, без покушаја да своје тврдње заснују на познавању узрока одређених политичко-ратних догађаја, али и ширег међународног контекста.

Није могуће дати неподељен суд о политичком доприносу књижевника српској политичкој историји у протекла два века. Чињеница је да је од свих уметности у српској нацији књижевност била у највећем степену политизована посредством писаца. Током XIX века српски књижевници су били одлучно за вредност патриотизма, али су истовремено исказивали критику према људима на власти. Крајем XX века део српских књижевника заступао је критичке ставове према људима на власти, али без привржености патриотским вредностима. Идеолошко-политичке поделе јачају током два последња века. Зашто? Неке узроке треба тражити у историји српског народа који је ратовао за слободу и притом се територијално делио на простору Балкана. Циљ националне самомржње „красио“ је једну групацију српских књижевника, нарочито оних који су прихватили идеологију југословенства и комунизма. За два века политичког деловања српски књижевници нису значајније допринели изграђивању базичног националног и државног консензуса. Српска политичка култура међу књижевницима није имала јаког савезника.

* Каква је била улога државе у „развоју“ српске књижевности? Какав је био однос државе према српским писцима?

– Државне установе се граде и разграђују, а њима управљају одређене личности. Српска држава је имала различите задатке током последња два века и у том склопу мењао се и њен однос према књижевницима. Уопштено говорећи, држава је имала, у различитим временима, неутралну, ометајућу или подстичућу улогу. Ова тврдња се односи на писце и њихова дела. Када је реч о уметничком књижевном стварању, ниједан поредак власти није суштински угрозио књижевност. Могло је бити привремених одлагања публикувања неке књиге, али никако трајно. Нема књижевног стваралаштва без слободе, па самим тим власт нема средства којима би ту слободу зауставила. Једини прави проблем у поступку ограничавања сло-

боде је самоцензура. Ако писац себи не ускрати слободу избора свих елемената књижевне структуре, нико други у томе неће успети. Парадоксално, спољашње забране могу понекад бити подстицајне за уметничко стваралаштво. Књижевност у таквим околностима тражи оне стилске фигуре које на заобилазан, метафорички начин осветљавају забрањене теме и личности. Књижевник је прави мајстор да тако нешто уради. Аутономију књижевности треба схватити на такав начин. Уметнички израз није могуће забранити. Али, државна сила је могла да прогони писца због политичких ставова, да га осуди на казну затвора. Са тог становишта најтежи период у двовековном „развоју“ књижевности је свакако југословенски стаљинизам од 1945. до 1950. године.

Стална, прикривена или отворена криза међунационалних односа и државног поретка у СФРЈ заоштравала се после 1980. године. Набујали говор о кризи нико више није могао да спречи, и средином 1980-тих југословенска држава је ушла у своју завршну историјску фазу. У том говору учествовали су српски књижевници на политички начин, а мање и својим делима. Када су наступиле поделе међу српским политичарима око решавања српског питања и односа према „међународној заједници“, дошло је и до поделе међу књижевницима. Неки су стали на страну владе, а други су се окупили око опозиције. Између књижевника (књижевности) и политике (државе) долазило је до разних облика сарадње, али и до сукоба. Држава је награђивала своје миљенике у књижевности, приређивала им почаст, слала их у дипломатију. С друге стране, знала је да осуди оне чије јој је политичко деловање сметало, а понекад и да осуди песника и забрани његово дело због песничке уметности која јој се није учинила подобном.

Међутим, у српској књижевности током два века било је и сукоба између књижевника или група књижевника око политичких вредности које су бранили или оспоравали. Дакле, без мешања државе, писци су се кавжили, полемисали, оптуживали понекад отворено политички, а било је и случајева, особито у међуратном периоду, када су своје естетске спорове повезивали и са политичким идеологијама. Није увек било могуће разабрати естетику од политике. На све те сукобе не треба гледати катастрофично. Као што из друштва није могуће истиснути сукобе, тако нешто није остварило ни у књижевности. Испреплетане везе између државе и књижевности понекад делују подстицајно на промене у књижевном стварању, будући да оне не произлазе само из иманентне естетике. Промене у друштву и држави утичу на промене у књижевном стваралаштву.

Наше истраживање односа књижевника и политике у српском друштву и култури током два последња века показује да је књижевност (писци, дела, публика) имала различите улоге и неједнаке утицаје на државу и друштво. Све те разлике су биле условљене карактеристикама појединих

историјских раздобља, спољнополитичким догађајима, схватањем књижевне уметности (поетика), пишемом психо-социјалном биографијом. Општи закључак је да српски књижевници нису увек били политички успешни: њихово знање је било површно, вредности разливене, осећања која су уносила у политику била су јака, језик је био метафоричан, груб и нетолерантан, морално деловање нестабилно. Разум је спор, води рачуна о начелима и последицама, а емоције делују нагло, брзо и страшно. Могли бисмо да разликујемо три категорије српских књижевника. Једни су стекли политичка знања и своје политичко мишљење су успевали да заштите од сопствених емотивно-вољних импулса и интереса различитог типа. Други су такође имали одређена политичка знања, али су њихови ставови и оцене били у власти емоција и интереса. Трећи су имали оскудна, скоро никаква политичка знања, али су страшно деловали у јавном животу српског друштва.

* Каква је будућност односа између српских књижевника и политике? Какав ће бити политички садржај њиховог јавног деловања?

– Одавно је спала аура са главе писца као „гласника националне свести“, као „заштитника слободе“, као „чувара истине и културе“. У процесу „европеизације“ српског друштва, измениће се и улога књижевника. Неки ће испољавати бригу за идентитет нације којој припадају, а други ће постати коловође националне самонегације и одустајања од националних вредности, интереса и права. У недостатку професионалног политичког стајежа, они су у прошлости често били замена за обликовање општих интереса. Гледано са историјског становишта, та улога није била од опште користи: тачније, у општост друштва се уплитала појединачна, групна свест и интереси. Долазило је најчешће до убацивања приватног политичког мишљења у област општег добра и „државног разлога“. А политика је делатност са својим прагматичким особеностима и усмереношћу на јавни интерес друштва. Са таквим наслеђем српски књижевници се суочавају са новим временом, крајем XX и XXI века, глобализмом, светским тржиштем, људским правима.

Двовековно наслеђе овог односа у српској култури није охрабрујуће. Књижевници су улазили у простор политике са мање-више јасним колективним вредностима, са ЈА ставом (позитивним и негативним), али са недовољним политичким знањем, вештином, способностима и искуством. Они су у политику уносили осећајно мишљење и своју уметничку егзистенцију. Српска култура је, на почетку трећег миленијума, суочена са притиском прагматског духа грађанског друштва и то производи двоструке последице. Као култура са снажном традицијом књижевности и православне вере, она

се суочава са новим изазовима, међу којима је највећи идентитетски. Продор грађанског друштва подразумева преиспитивање институција, вредности и улоге стваралачких личности. Сигурно је да у време интернационализације културе и њеног вредносног уједначавања није реална појава великих личности културе и књижевности. Велика имена српске књижевности нису на видику. У време када медијска слика и реч преплављују духовни простор, мали су изгледи за појаву великих стваралачких личности. (Ова констатација се односи и на европске културе).

Српска култура ће као и друге транзиционе културе све више преузимати културне производе и полупроизводе из иностранства. Знања се преузимају, посебно техничко-технолошка, шире се издавачка предузећа која објављују искључиво преводну књижевност. Ако буду јачале тенденције глобализма, и српска књижевност (као и друге мале националне књижевности) биће на раскршћу одбрана идентитета или преузимање страног идентитета. Када је реч о савременој култури Србије, сигурно је да она преживљава болна прилагођавања основним вредностима и установама грађанског друштва-тржиште, профит-оријентација, превласт материјалне културе (хедонизма), демократије. Могући су разни облици сукоба јаке књижевно-верске традиције српске културе са захтевима грађанског тржишног друштва и њихове културе.

Са преовладавањем идеологије глобализма, светског тржишта и европских интеграција смањиваће се улога националне политике у српској држави, а самим тим и њен утицај на културне делатности. С друге стране, процес економизације живота, односно ширење тржишних односа на све области друштва поставља огољено захтев профита за све што човек ради. Не сме да се превиди надирање информационо-комуникационе технологије и јачање њене улоге у стварању новог технизираног сензибилитета. У таквим околностима српска књижевност и књижевници ће смањивати свој (историјом наслеђени) значај у друштву, а самим тим и у култури. Сужаваће се поље књижевности и у броју писаца, објављених дела и читалачке публике. Књижевност ће постати свет за себе, као и све друге делатности. Политика неће бити њена основна брига, као што ни политика неће марити за књижевност. Вредности политичке демократије и слободног тржишта мењају језик, теме и практична понашања писца. Уместо егзистенцијалних тема добићемо мале приватне приче. Писац у Србији неће бити *zoon politikon*, као током два последња века.

Живомир Миленковић

Проф. др Gregory Barrett, кларинетиста

Све што радимо, радимо у оквиру музички изражајног свирања

У мају 2017. године, у Крушевцу је гостовао угледни гост из Америке, др Gregory Barrett, редовни професор на Northern Illinois University, уметнички представник компаније Buffet Group U.S.A и члан уредништва међународног часописа *The Clarinet*.

Након дводневног семинара који је одржао у Музичкој школи „Стеван Христић“ у Крушевцу, 17-18. маја, 19. маја је одржао добро посећен и медијски пропраћен концерт у Крушевачком позоришту, у сарадњи са пијанисткињом Иваном Тодосијевић и кларинетистом Андријом Благојевићем. Концерт и семинар су одржани у оквиру међународног пројекта *Serbian Clarinet Academy and Festival*, у организацији Националне српске кларинетистичке асоцијације.

Тим поводом, разговарали смо са Barrett-ом о његовим утисцима, али и о активностима широм света, као и о специфичностима музичког образовања у Сједињеним америчким државама.

& & &

Господине Barrett, Ово је била Ваша прва посета Србији, Босни и Херцеговини, Хрватској и Словенији. Какви су Ваши утисци о овом делу Европе, који је некада припадао истој земљи – Југославији?

– Моји утисци су умногоме одређени чињеницом да сам приликом ранијих путовања био у Аустрији и Турској. Фасциниран сам мешавином толико много култура и религија, нарочито у Босни и Херцеговини. Земље кроз које сам овом приликом путовао подсећале су ме на средњоевропске, али су ме храна и неке карактеристике културе подсетили на Турску. У Србији сам посетио само Крушевац и Београд. Крушевац је леп град, чији су становници, верујем, поносни на своју историју. У Београду сам видео

интересантну мешавину веома старих и савремених грађевина. Уживао сам у упознавању нових људи, који су сви били веома гостољубиви.

Интересантно је да сте докторирали на престижном Indiana University, где Вам је ментор био проф. James Campbell, победник првог међународног такмичења Музичке омладине (Jeunesses Musicales), одржаног 1971. године у Београду. Можете ли нам рећи нешто више о свом образовању, професорима који су Вам предавали и универзитетима које сте похађали?

– Одрастао сам у Бафалу, у Држави Њујорк, недалеко од Нијагариних водопада. Моји први значајнији наставници кларинета били су Donna Hamlin, која је студирала код проф. George Waln-а на Oberlin Conservatory of Music, близу Кливленда у Охају, и Edward Yadzinski, који је био кларинетиста, бас кларинетиста и саксофониста у Buffalo Philharmonic Orchestra и некадашњи студент проф. Stanley Hasty-а на Eastman School of Music у Рочестеру, у држави Њујорк.

Иако сам кларинет почео да свирам као деветогодишњак, 1979. године сам започео студије хемије на Northwestern University, близу Чикага. Међутим, наставио сам да се бавим и музиком и убрзо сам, положивши пријемни испит код чувеног проф. Robert-а Marcellus-а, наставио студије на музичкој академији овог универзитета. Кларинет ми је у току већег дела студија предавао проф. Clark Brody, недавно пензионисани први кларинетиста Chicago Symphony Orchestra, а годину дана сам студирао у класи проф. Wesley Foster-а, у то време првог кларинетисте Indianapolis Symphony Orchestra. Након дипломирања сам учио код проф. Russ Dagon-а, првог кларинетисте Milwaukee Symphony Orchestra, а затим уписао магистарске студије на State University of New York at Buffalo у класи проф. James-а Рупе-а, првог кларинетисте Buffalo Philharmonic Orchestra и чувеног произвођача усника за кларинет. Много сам научио од Рупе-а, а уживао сам и свирајући на многобројним концертима савремене музике са другим студентима и професорима.

Наредних пет година сам свирао у професионалним оркестрима у Северној Каролини и Вирџинији са својом супругом Katy Whitelaw, која свира хорну. Затим сам се одлучио за универзитетску каријеру, за шта је предуслов било стицање доктората. На препоруку првог фаготисте једног од оркестара у коме сам свирао, који је познавао проф. Campbell-а из времена заједничких студија у Канади, полагао сам пријемни на Indiana University, где сам примљен на докторске студије. У току студија сам се бавио и педагошким радом, као Associate Instructor. На Indiana University је у то време музику студирало 1500 студената, па сам имао прилике да свирам на

многобројним концертима камерне музике и да снимим композиције за кларинет финских композитора, са награђиваним музичарима из Финске.

У Србији се веома поштују традиција и порекло. Каква је ситуација у САД? У току Ваше посете, поменули сте српско-америчког научника Николу Теслу. Професор Михајло Пупин, још један амерички научник српског порекла, написао је у својој аутобиографији *Са нашњака до научењака (From Immigrant to Inventor)* да су Срби поносни на своју традицију и да су се осећали супериорнијим у односу на оне који је немају, да су у његовом родном селу сваког процењивали на основу личних особина, угледа његове породице и традиција света којем је припадао, а не на основу занатских вештина, новца или одевања, док је, на другој страни, у Америци много више поштован човек који има неки занат, новац и одело. Можете ли то да прокоментаришете? Да ли се нешто променило у међувремену?

– Не мислим да је могуће окарактерисати све или већину Американаца на основу њихових погледа о традицији и статусу. Ми смо разноврсна земља са скоро 330 милиона становника, од којих су се многи доселили у скоријој прошлости. На пример, пре само три генерације, пола мојих предака рођено је у четири различите европске земље. Мислим да Американци воле да верују да свако у Америци има подједнаке шансе да успе у изабраној области. Међутим, сигуран сам да то није случај. Обим финансијске потпоре у основним и средњим школама умногоме зависи од града у којем живите, док на универзитету није гарантована. Финансијска ситуација у породици има велики утицај на избор универзитета. Најбогатији и најбољи универзитети обезбеђују стипендије за примљене студенте, али многе породице досељене у Америку у скоријој прошлости не поседују довољно знања у вези са процедуром уписа на факултет, па њихова деца имају много проблема да се упишу на најбоље факултете.

Слажем се са оним што сте навели као Пупиново мишљење, да је у Америци најважније шта сте постигли, а не породично порекло. Разлика између богатих и сиромашних наставља да се увећава и теже је онима са мање средстава да успеју.

Свирали сте и држали семинаре широм САД-а, у Аустралији, Аустрији, Данској, Израелу, Исланду, Италији, Јапану, Канади, Кини, Норвешкој, Финској, Шпанији. Можете ли да упоредите различите приступе извођаштву и педагогији у тим земљама? По Вашем мишљењу, који су најзначајнији квалитети америчког музичког образовања? Реците нам нешто о својој класи и чему учите своје студенте.

– Ја се углавном бавим музичком педагогијом на универзитетском нивоу, али сам уочио неколико различитих начина рада са млађим ученицима. У САД већина ученика узраста 10-12 година почиње да учи неки инструмент у оквиру школског оркестра. Једном недељно имају групне часове свог инструмента. Наставници су, генерално, стручни за само један дувачки инструмент, али познају основе свирања свих дувачких инструмената. Ученици такође свакодневно имају пробе школског оркестра. Ретко ко учи приватно са неким ко је стручан за њихов инструмент. Старији ученици, узраста 13-18 година, у могућности су и да имају часове са наставником инструмента који долази у њихову школу једном недељно, или да иду у припремну музичку школу повезану са универзитетом. Та опција је слична ономе што сам видео у многим европским земљама, где ученици имају часове у локалним музичким школама.

На већини америчких универзитета предају одлични професори инструмената. Веома је тешко добити посао професора на универзитету, конкуренција је велика, па је и ниво стручности професора висок. Већина професора, укључујући и мене, искусни су солисти, камерни и оркестарски музичари. Они који предају са пуним радним временом углавном имају докторате или богато искуство у неком од водећих оркестара.

Са својим студентима радим на развоју технике свирања (амбажура, техника дисања, техника прстију), али све што радимо, радимо у оквиру музички изражајног свирања. Треба да имају добро познавање техничких, односно физичких, аспеката свирања кларинета и високе музичке стандарде, и да раде на оба аспекта, да би добили квалитетан музички резултат. Мој узор за добро свирања кларинета је Robert Marcellus, некадашњи професор кларинета на Northwestern University.

Пре него што сте дошли у Србију, одржали сте мајсторски курс у Румунији, у Темишвару, где на тамошњој музичкој академији предаје Ваш некадашњи студент. Који су најзначајнији успеси Ваших студената?

– Током претходних седамнаест година имао сам много студената основних и последипломских студија на Northern Illinois University. Отприлике половина њих сада предаје у школама. Неколико студената, који су у мојој класи завршили мастер студије, докторирало је на другим америчким универзитетима. Један од њих је др Cosmin Hârșian, који сада предаје на Universitatea de Vest din Timișoara. Неколико мојих студената свира у америчким војним оркестрима, неки држе приватне часове, или се баве другим пословима у вези са музиком. Један од мојих бивших студената, Colin Liu, први је кларинетиста најбољег кинеског оркестра у Пекингу.

На Вашем концерту у Крушевачком позоришту, изводили смо, између осталих, једну Вашу композицију и Ваш аранжман једне Веберове композиције. Можете ли нам рећи нешто више о музици коју сте компоновали и аранжирали?

– Почео сам да компонујем и аранжирам музику у младости, да бих је свирао са својим пријатељима. Многе моје композиције су стилски под утицајем Мијоа (Milhaud) и Пуланка (Poulenc). Један од мојих професора, Edward Yadzinski, објавио је неколико својих композиција за издавачку кућу Alphonse Leduc пре тридесет година, што је и мене инспирисало. Мој највећи успех на том пољу је аранжман за флауту, кларинет, гудачки квартет и контрабас *En Saga Septet*, настао на основу прве оркестарске верзије композиције *En Saga* Јана Сибелијуса (Sibelius). Сибелијус је говорио да је ту оркестарску композицију написао на основу скица за камерну музику насталих док је био студент у Бечу. Моју верзију је објавила издавачка кућа Breitkopf & Härtel. Премијерно сам је извео 2003. године у Musikverein-у у Бечу, са члановима финског оркестра Lahti, који су стручњаци за музику Сибелијуса. Неколико мојих композиција је објавила париска издавачка кућа Billaudot, једну је објавила кућа Edition Hansen, док је композицију за кларинет и дувачки оркестар у клецмер стилу објавила израелска издавачка кућа OR-TAV. Тренутно радим на аранжману за кларинет, виолончело и клавир Дебисијеве (Debussy) Сонате за флауту, виолу и харфу.

Поред извођаштва, педагогије, компоновања и аранжирања, сарађујете са међународним часописом *The Clarinet*, као Editor of Music Reviews. Часопис издаје међународно удружење International Clarinet Association (ICA). Како процењујете значај Асоцијације и часописа за кларинетисте широм света?

– Међународна кларинетистичка асоцијација и часопис *The Clarinet*, који објављује четири пута годишње, представљају одличан начин за повезивање кларинетиста и идеја у вези са кларинетом, широм света. Још увек већину чланова чине грађани САД-а, али сада постоје нове могућности за заинтересоване кларинетисте, попут јефтинијег чланства за оне који не примају штампану верзију часописа, већ приступају само дигиталној. Асоцијација сваке године организује петодневни фестивал ClarinetFest, који помаже у постављању високих међународних стандарда извођаштва, педагогије и истраживања.

Руководство Асоцијације и уредништво часописа *The Clarinet* константно раде на усавршавању свих активности у вези са кларинетизмом. Асоцијација сваке године организује неколико такмичења: такмичење мла-

дих уметника, средњошколско такмичење, такмичење у извођењу оркестарских деоница, такмичења за најбољу композицију и најбољи истраживачки рад. Стотине кларинетиста конкурише да свира или одржи презентацију на ClarinetFest-у. Часопис *The Clarinet* објављује чланке из области методике и историјата кларинета, чланке о значајним кларинетистима, приказе нових књига, партитура, CD-ова.

Да није било Асоцијације, ни нас двојица се не бисмо срели и остварили успешну сарадњу у којој смо уживали. Хвала Вам!

Разговарао и приредио **Андрија Благојевић**

Everything we do is within the framework of musically expressive and communicative playing

– This was your first visit to Serbia, Bosnia and Herzegovina, Croatia and Slovenia. What are your impressions of this part of Europe, which in the past belonged to the same country - Yugoslavia?

Geographically the closest I had previously been to Serbia and the other countries you mention is Austria to the north and Turkey to the south. My impressions are in many ways shaped by this fact. I was fascinated to see the mix of so many cultures and religions, especially in Bosnia and Herzegovina. During my trip I felt a general alignment with central Europe but foods and other cultural markers reminded me of Turkey. In Serbia I visited only Krusevac and Belgrade, so what I saw and learned was limited to those two cities. Krusevac is a fine compact city that I believe is proud of its ancient heritage. Belgrade was interesting to me for its mix of very old buildings and the brand new. I enjoyed meeting many new people who were all so welcoming to me.

– It is interesting that you earned your DM degree from the prestigious Indiana University, where you studied with Prof. James Campbell, the winner of the first ever Jeunesses Musicales International Competition in Belgrade, held in 1971. Can you tell us more about your education, former professors and universities you attended? Why did you choose those particular universities?

My hometown growing up was Buffalo, New York, not far from Niagara Falls. My first influential clarinet teachers were Donna Hamlin, who studied with George Waln at the Oberlin Conservatory of Music near Cleveland, Ohio and Edward Yadzinski who was clarinetist, bass clarinetist and saxophonist with the Buffalo Philharmonic Orchestra. He was a former student of Stanley Hasty at the

Eastman School of Music in Rochester, New York.

Although I began playing the clarinet when I was nine-years-old, I began college in 1979 as a chemistry major at Northwestern University near Chicago. I chose this University based upon the recommendation of my high school guidance counselor. I auditioned for the concert bands and was seated ahead of several of the music majors. I met an oboe player from the School of Music in my calculus class and joined his woodwind quintet. Before the start of the second term of school I auditioned for the famous player and teacher Robert Marcellus and was accepted to transfer to the School of Music. I studied primarily with Clark Brody, the recently retired principal clarinetist of the Chicago Symphony Orchestra and one year with Wesley Foster who at that time was principal with the Indianapolis Symphony Orchestra. The year following graduation I studied with Russ Dagon, principal in the Milwaukee Symphony Orchestra and I then enrolled for my Masters degree at the State University of New York at Buffalo studying with James Pyne, principal clarinet in the Buffalo Philharmonic Orchestra and a famous mouthpiece maker. I learned much about the nuts and bolts of clarinet playing from Pyne and was also happy to play in many new music concerts with Yvar Mikhashoff and other faculty and students at the university. It was renowned as a center for Contemporary music –Morton Feldman and Lejaren Hiller, who wrote the first computer generated composition, were on the faculty.

Following five years of playing in small professional orchestras in North Carolina and Virginia with my spouse Katy Whitelaw who was a horn player, I decided to pursue a university-level teaching career and knew that first I needed to complete a doctorate. The principal bassoon of one of the orchestras I was playing in knew Jim Campbell when they were both students in Canada. That recommendation led to my audition at Indiana University and the subsequent offer of a paid stipend as an Associate Instructor while I completed my degree. Indiana had 1500 music students so I was able to play in countless chamber music programs and complete a recording project of Finnish clarinet works with award-winning musicians from Finland.

– In Serbia, we highly respect tradition and one’s origin. What is the situation in the US? During your visit, we mentioned the Serbian-American inventor Nikola Tesla. Another Serbian-born American scientist and university professor Michael Pupin, wrote in his autobiography *From Immigrant to Inventor*, that Serbian people were proud of their tradition and felt superior over those without any tradition; that at his home village people were judged by their personal qualities and family reputation, not by their vocation, money or clothes, and that, on the other hand, in America was much more esteemed a man with some vocation, money and suit. Can you comment on that? Has that change in the meantime?

I don't think you can characterize all or even most Americans concerning how they view tradition and status. We are a widely diverse country of nearly 330 million and are mostly a country of relatively recent immigrant families. For instance, only three generations ago half of my ancestors were born in four different European countries. I think Americans like to believe that anyone in American has an equal chance for success in a chosen field. However, I am sure this is not the case. Depending on what town or city you live in there are huge differences in the amount of funding per student in primary and secondary school up to the age of 18. If a student wants to go to a University there is no guaranteed access or funding. In general, a family's financial resources will have a large impact on university choices for a student. The wealthiest and best universities will have scholarship money to make attending affordable for any student admitted, but many first or second generation American families lack the broad knowledge of the steps it takes to prepare for university in general, so their children will have a hard time competing for the limited spots at the best schools.

I agree with what you mention as the opinion of Michael Pupin, that is, that it is what you have achieved, not your family history that is most celebrated in America. That said, it is increasingly an unequal playing field, that spread between the rich and poor continues to grow and it is harder for those with lesser means to compete.

– You have performed and taught in numerous countries worldwide (I'll list them). Can you make a brief comparison of different approaches to music performance and education in various countries? In your opinion, what are the most important qualities of the American system of musical education? Is there something which we may apply in Serbia? Can you tell us about your clarinet studio and what are the most important concepts you try to teach your students?

I am familiar mostly with university level music instruction, but for students before that age there are several different systems that I have encountered. In the U.S., most students begin playing a band instrument in school when they are 10 to 12 years old. They will have small group instruction once a week devoted to their instrument. Their teacher will generally be expert on only one wind instrument but will have received basic training in all wind instruments. Students will also have a band class daily at school. Very few students will arrange for private lessons with a specialist on their instrument. If they do, the lessons are usually through a teacher with a private studio. When students are a bit older, say 13 to 18, in addition to being able to have lessons with a private teacher in his home studio, they may be able to take lessons from a teacher who comes to their school

one day a week or they will go to a community or preparatory music school connected to a university. This last arrangement is similar to what I have seen in many countries in Europe where students will have lessons at a local music school or Conservatory.

At most American universities with music programs there will be an excellent specialist teacher on each instrument. It is highly competitive to win one of these jobs, so the level of teachers is high. Like me, most teachers are experienced soloists, chamber music players and orchestral players. If their position is full-time they will most likely have either earned a doctorate in music or have extensive experience in a major full-time orchestra.

For my students I work with them to develop skills in terms of how they technically play the clarinet and their understanding of basic concepts of use of embouchure, air and fingers. Everything we do is within the framework of musically expressive and communicative playing. If they have good knowledge of the technical/physical properties of the clarinet and an image of high musical standards of musicianship they can work for these two parallel pathways to meld together into a competent musical result. Most of my image of good clarinet playing came from our teacher at Northwestern University, Robert Marcellus.

– Before coming to Serbia you gave master class in Romania, at the University of Timisoara where your former student teaches. What are your students' most important achievements?

At Northern Illinois University over the past 17 years I have had a wide variety of undergraduate, masters and performance certificate students. About half of my students have been music education majors who have gone on to teach in public schools. Several of my masters students, such as Dr. Cosmin Harsian, now the teacher at the University of West Timisoara, completed doctorates at other American universities to pursue university teaching careers. Several of my performance students have been employed in U.S. military bands, some have established private teaching studios or have gone into music business. One of my former students, Colin Liu, is principal clarinet in the best orchestra in Beijing, China.

– At your recital in the Krusevac Theater were performed, among the others pieces, one of your compositions and your arrangement of Weber's composition. Can you tell us more about the music you have written and arranged?

- I began writing and arranging music when I was a teenager to play with my friends. Many of my pieces were influenced by the style of Milhaud and

Poulenc. One of my early teachers, Edward Yadzinski had a couple of his pieces published by Alphonse Leduc 30 years ago, and that is something that I thought I would like to do too. My biggest success is my arrangement for septet of flute, clarinet, string quartet and double bass, *En Saga Septet*, of the first orchestral version of Jean Sibelius's *En Saga*. Sibelius said that his orchestral work *En Saga* had its origins in sketches for a chamber work that he began while a student in Vienna. Breitkopf & Härtel published my version and I premiered it in 2003 in the Brahms Saal of Der Musikverein in Vienna with members of the Lahti (Finland) orchestra who are experts in the performance of Sibelius's works.

I have published several clarinet works with Billaudot, Paris; a Carl Nielsen arrangement of his piano Chaconne for clarinet and piano (Edition Hansen) and a klezmer style work for clarinet solo with wind band through OR-TAV in Israel. I am currently working on a version of the Debussy Sonata for flute, viola and harp for clarinet, cello and piano instead.

– Apart from performing, teaching, composing and arranging, you are also editor of reviews for *The Clarinet* journal, published by the International Clarinet Association. How do you feel the importance of the ICA and the journal for the clarinetists worldwide?

The ICA and its quarterly magazine *The Clarinet* is wonderful for connecting clarinetists and clarinet-related ideas around the world. The majority of members of the ICA are still in America but there are new membership options for clarinetists including a less expensive option where no physical copy of the magazine is mailed with membership but it can be accessed digitally instead. Through its annual summer five-day ClarinetFest the ICA helps set an international standard for outstanding performance, pedagogy and research.

The officers of the ICA and the Editors of *The Clarinet* are constantly trying to improve services, activities and offerings to advance all activities related to the clarinet playing. The ICA sponsors annual Young Artist, High School, Orchestral Excerpt, Composition and Research competitions. Hundreds of clarinetists competitively submit performance and presentation proposals for inclusion in the ClarinetFest. *The Clarinet* publishes the latest in pedagogical thinking, articles featuring historical research, profiles of leading clarinetists and reviews of dozen of new books, scores and CD recordings. If it was not for the existence of the ICA I would not have met you, Dr. Blagojevic, and we would not have had the fruitful interactions that we have enjoyed. Thank you!

Gregory Barret, clarinetist
Interview with Andrija Blagojevic
 July 2017

*Разговор са Владицом Радојевићем, фронтменом групе **Блуз резервата***
СА МУЗИКЕ И УМЕТНОСТИ УОПШТЕ ЈЕ СКИНУТО БРЕМЕ
ПРОКЛЕТСТВА

Увек нам је задовољство да вам представимо лепе ствари које млади људи могу да раде и, што је најважније, да те младе људе има ко да усмери шта да раде и како да осмисле свој живот на прави начин. У најлепшем градском концертном простору, дворишту *КПЗ* (јединице КЦК), 10. августа ове године наступио је крушевачки рок састав *Блуз резервата*.

Тим поводом у гостима нам је Владица Радојевић, фронтмен групе, који је иначе и професор српског језика и књижевности. Овај крушевачки бенд свирао је и ван наше земље, па ево прилике да се ближе упознамо са њим. Док се двориште полако пунило људима у лепој и топлој августовској ноћи, започели смо разговор о групи, али и неким актуелним питањима нашег времена и друштва.

– **Зашто је добро да млади људи буду у уметности и музици?**

* Са музике и уметности уопште је скинуто бремене проклетства које је носила у неким ранијим временима с обзиром на употребу разноврсних алкохола, опијата, дрога. Све је више оних који схватају да се до граница свести не мора доћи тим путем, већ кроз саму уметност, јер је она та која шири човекову свест, која га ослобађа, која га води ка лепоти, која ће, по речима Достојевског, спасити свет.

– **Рекла бих да сте управо ви пример за то. Чланови бенда су високообразовани, а спајате и више генерација, јер са вама свира и момак од двадесет година, који је иначе један заиста примеран младић. Како успевате да спојите рок музику са тим?**

* Идеје наше музике су управо такве. Желимо да водимо човека путем слободе, истине, путем на коме му не треба зло да би уживао, већ да од зла на сваки начин треба бежати, а при том гражити добро где год га има макар и у траговима.

– Да ли бисте нам представили чланове групе?

* За бубњевима је Урош Војиновић, бас гитару свира Александар Недељковић, соло гитару Душан Милутиновић. Ја сам текстописац, главни вокал и гитариста бенда.

– Где је све *Блуз резервата* досад наступио?

* Наша прва свирка била је на *Heineken* фестивалу у Зеници 2003. године. Био је то сјајан почетак, али је у међувремену требало и живети, а услови за свирке и набавку неопходне опреме били су веома тешки. Ми ниједног тренутка нисмо престајали да свирамо, док 2012. године, баш на овом месту, на *Ајде фесту* нисмо упознали Зденка Фрањића, који нам је пружио прилику да добијемо издање за његову загребачку издавачку кућу Слушај најгласније. Након нашег првенца *Камен, душа, жица* многе су се ствари отвориле: свирали смо у Хрватској, у Србији смо свирали практично свуда, појавили смо се на свим телевизијама у земљи, а на *МТВ Адриа* су се дуго вртела два наша спота. Највећи наступ је био на *Beer фесту* прошле године у ово време, а недавно (16. јуна) свирали смо на једном сјајном фестивалу у Кладову (*Border rock*) испред *Електричног оргазма* и једне велике америчке звезде овог жанра којим се и ми бавимо, *Џејмс Лега*.

– Како успевате да уклопите свакодневни живот са уметношћу, а притом задржите и јасан морални став?

* Уметношћу се човек бави ради задовољства које она пружа. То посебно важи за неку потпуно непрофитну као што је наша. Треба и преживети, па се некако балансира између та два пута. Нас је од порока сачувао релативно тежак живот који смо водили, нарочито током деведесетих. То нас је довело до закључка да наш сјај и пут нису у богатству, већ у вредном раду. Ми нисмо хтели инстант резултате. У последње време дешава нам се много добрих ствари и оне су само плод вишегодишњег вредног и поштеног рада. Нас је све ово време на окупу држала једна идеја која да није толико добра не бисмо тако дуго били заједно. Свакако треба поменути и Немању Видојевића, који ће вечерас радити звук, који је са бендом од самог почетка (свирао је бубњеве и гитару), који је за успехе бенда подједнако заслужан.

– Поента је, дакле, да треба улагати у уметност и пријатељство, да није све у парама, већ у оном задовољству које ће вам вечерас донети свирка у пуном дворишту Културно-просветне заједнице.

* Верујем да ће вечерас бити сјајно вече. Радујем се што ћемо свирати пред великим бројем слушалаца, јер идеје које бенд носи су ту да се саопште, да оне остану у срцима и разуму слушалаца и да их они даље кроз

свет пренесу као неко добро. Сваког дана смо суочени са стресом, неправдама, злом сваке врсте. То, по мом мишљењу, потиче у великој мери из незнања и некултуре. Суочени смо са поплавом естрадизовања сваке сфере живота, којој људи веома тешко успевају да се одупру. Зато је битна свака искра, свако зрно које помера ствари у супротном правцу, јер то држи свет у хармонији. Зло је видљивије, са њим се боримо, а добро пречесто олако прихватамо.

– **Имам утисак да се праве вредности ипак лагано враћају, управо захваљујући људима попут вас из бенда *Блуз резервата*. Свако од вас петорице је добар пример за посао, културу, школовање, резултате, опхођење с људима. Чињеница је да је, без обзира на то што се махом свира и слуша „гранд“ музика, вечерас двориште препуно света који жели да чује и нешто другачије. Додала бих да се оволики број људи на рок концерту дуго није видео код нас...**

* За нас је то велики подстрек. У последње време често причам о томе да естрада носи једну велику празнину коју човек мора кад-тад да препозна и да реагује на њу, јер се она претвара у бол и мучнину. Свако трага за истином. Ма колико да је човеку све лепршаво и бајно, кад-тад ће се суочити са неким проблемом, који захтева питање и решење. Ту је рокенрол на свом тлу, јер он трага за тим.

– **Хоћемо ли дати неку добру поруку за крај овог разговора?**

* Драго ми је да видим оволико људи овде вечерас. Нека им рокенрол који ћемо им пружити вечерас да наду да иду даље и веру да могу. Нека улажу у знање, јер од тога не постоји бољи пут и свакако ће се на најбољи начин вратити.

– **Лична карта овог бенда свакако је музика. Пошто људи нестрпљиво очекују почетак концерта, захвалила бих се на овом разговору.**

* Најлепше хвала и Вама.

Кроз сат и петнаест минута свирке бенд нам се представио нумерама са својих албума *Камен, душа, жица и Ево ти ритам!*, а било је и неких нових нумера, које нам показују све сигурнији блуз-рок пут којим се бенд креће. Од прве песме публика се стопила са мелодијама и ритмовима и на најбољи начин поздравила извођење сваке песме. После биса са песмама „Да ли осећаш“ и „Какав пољубац“ (видно другачијом од студијске верзије), завршила се ноћ после које смо, уз пуна срца, помало и зажалили што нема више таквих. Ипак, рок музика се на најлепши начин вратила у град, подаривши нам праве вредности кроз свирку ових сјајних музичара које ћемо, надамо се, врло брзо поново слушати и гледати.

Разговарала и приредила **Јелена Ђорђевић**